

Ryc. 47. Dom Kopernika, fragment ekspozycji: Dzieło Kopernika (1960 r.).

Fot. A. Jarmolowicz

JANINA MAZURKIEWICZÓWNA

DOM KOPERNIKA

Wystawa stała od 5. VI. 1960 r.

„Dom Kopernika”, przy ul. Kopernika 17 w Toruniu, z wystawą stałą, poświęconą wielkiemu astronomowi, należy do najmłodszych instytucji muzealnych w naszym mieście, którą udostępniono publiczności 5. VI. 1960 r. z okazji uroczystości milenialnych jako część Działu Historycznego Muzeum Okręgowego w Toruniu.

Placówka ta reprezentuje nie istniejący dotychczas na terenie Torunia załączek muzeum biograficznego, wchodzi więc do sieci działów lub muzeów o tym charakterze na terenie naszego województwa (np. „dział” Kasprowicza w Muzeum Miejskim w Inowrocławiu, Wysockiego w Muzeum Miejskim w Bydgoszczy itp.).

Rewolucyjna i antyscholastyczna teza o budowie wszechświata, zawarta w dziele Mikołaja Kopernika: *De revolutionibus orbium coelestium* (Norymberga 1543), a przeciwstawiająca się panującej teorii Ptolomeuszowskiej, wywołała początkowo sprzeciw kościoła i związanego z nim odłamu społeczeństwa. W 1616 r. kościół wpisuje wspomniane dzieło do *Indeksu ksiąg zakazanych*, tym samym potępiając słuszną i naukowo uzasadnioną teorię Kopernika. Wśród postępowych ludzi nauki znalazły się jednak jednostki takie, jak Galileo Galilei (1564—1642), Jan Hevelius (1611—1687) Jan Kepler (1571—1630) i inni, którzy propagowali i udoskonalali teorię kopernikowską, nabierającą z czasem rozgłosu światowego.

Zainteresowanie społeczeństwa, a w szczególności torunian osobą Mikołaja Kopernika zaczyna otrzymywać konkretne i zdecydowane formy dopiero od XIX w. Wytworzony wówczas kult wokół postaci genialnego astronoma posiada już swoją historię nie tylko w Pol-

sce, ale również i zagranicą (np. Rzym, Paryż — ryc. 48). Dowody pamięci składano mu w postaci fundowania epitafiów, portretów, wizerunków, medali, pomników, wydawnictw reedycji dzieł, wystaw i muzeów.

W polskiej prasie codziennej i popularnonaukowej od połowy XIX w. spotykamy głosy przemawiające za utworzeniem Muzeum Kopernika w Toruniu — w domu, w którym się urodził. Projekt utworzenia wspomnianej instytucji rozważano również podczas zjazdów i obchodów związanych z rocznicami kopernikowskimi (1923, 1953) oraz na zebraniach Polskiego Towarzystwa Astronomicznego — Oddział w Toruniu. Na zahamowanie i opóźnienie realizacji tej cennej inicjatywy złożyło się kilka czynników, z których najważniejszymi były:

1) Spór o ustalenie domu, w którym urodził się Mikołaj Kopernik (przyszłej siedziby muzeum), toczący się między toruńskim społeczeństwem niemieckim a polskim, definitywnie zakończony w 1959 r., gdy uznano dom przy ul. Kopernika 17 za właściwy, w oparciu o odnalezioną przez prezydenta miasta Bendera w 1881 r. Księgę służb. z 1450 r.¹

2) Organizacja Muzeum Kopernika we Fromborku, otwartego 5. IX. 1948 r., na którym skoncentrowano wszystkie wysiłki i uwagę oraz ulokowano całą, znikomą ilość zachowanych zabytków i pamiątek.

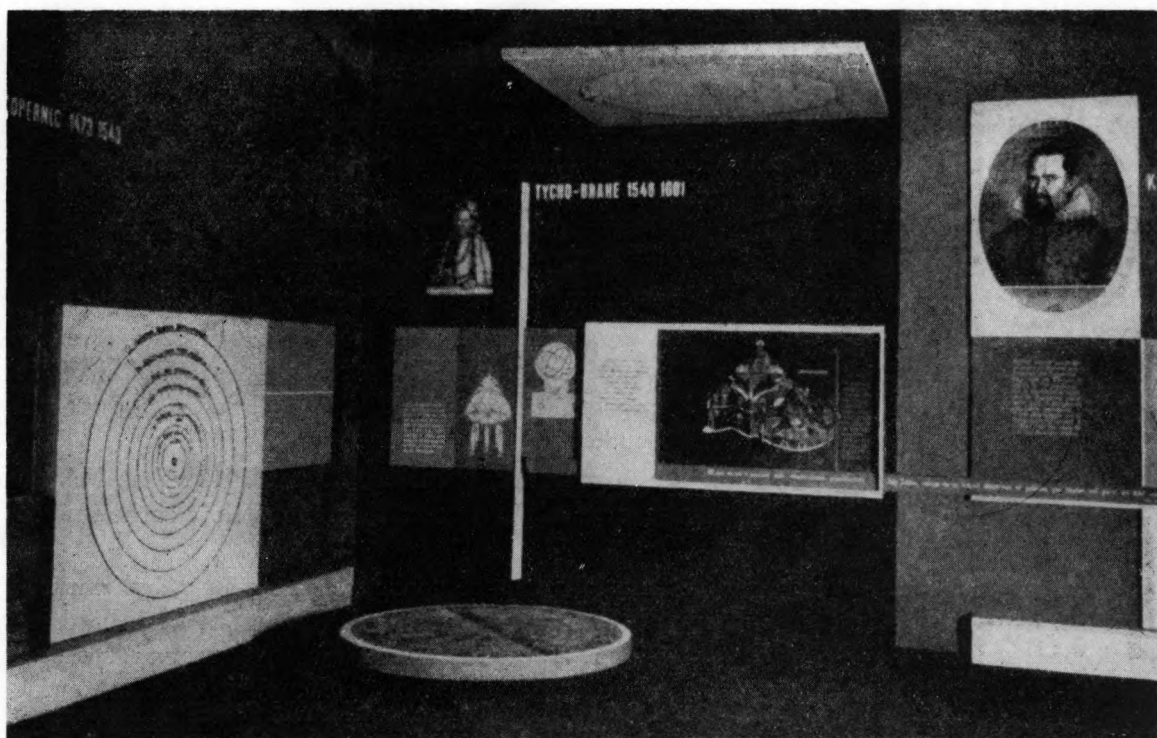
Wobec takiego stanu rzeczy Toruń, miasto rodzinne genialnego astronoma, był zmuszony znowu na jakiś czas odłożyć zamiar zorganizowania muzeum i poczekać na bardziej sprzyjające okoliczności. W kwietniu 1960 r. Prezydium WRN w Bydgoszczy rozpoczęło ponowne starania o utworzenie muzeum kopernikowskiego w Toruniu, w związku z uroczystą inauguracją obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. Zwrócono się wówczas do Dyrekcji Muzeum Okręgowego w Toruniu o zorganizowanie przyszłej placówki muzealnej. Dyrekcja powierzyła wtedy zespołowi: dr Jerzy Serczyk (historyk), mgr Janina Mazurkiewiczówna (muzeolog) i art. grafik Danuta Ciarowa (plastyk) opracowanie scenariusza według ogólnych założeń dydaktycznych, liczących się z ograniczonym czasem.

Tymczasem prace rozpoczęto od remontu i wstępnych prac konserwatorskich (jak odsłonięcie późnogotyckich elementów fasady) oraz adaptacyjnych kamienicy przy ul. Kopernika 17. W związku zaś ze zleceniem prac ekspozycyjnych przeprowadzono poszukiwania dla zebrania materiałów, które pozwoliłyby ściślej określić zakres i charakter przyszłej wystawy stałej w Domu Kopernika. Dzięki życzliwości, ofiarności i pełnemu zrozumieniu instytucji i społeczeństwa udało się zebrać najniezbędniejsze materiały. Na tym miejscu w imieniu Dyrekcji Muzeum Okręgowego w Toruniu i zespołu organizacyjnego wystawy stałej w Domu Kopernika należy złożyć serdeczne podziękowania artyście fotografikowi, Janinie Gardzielewskiej, za ofiarowany zbiór copernicianów, gromadzonych przez szereg lat (jak dzieła Kopernika, publikacje o nim, wizerunki, medale, znaczki filatelistyczne itp.) oraz Dyrekcji Książnicy Miejskiej za wypożyczenie zespołu pięciu wydań *De revolutionibus* wraz z najstarszym, norymberskim z 1543 r.

Licząc się z małym pomieszczeniem, o łącznej kubaturze ok. 120 m², oraz bardzo ograniczonym materiałem przystąpiono do opracowania scenariusza wystawy stałej, nadając jej według założenia charakter dydaktyczny. Obok niewielkiej ilości przedmiotów autentycznych, wykorzystano materiał zastępczy w postaci fotografii, fotokopii dokumentów, wykresów itp.

Omawiana wystawa składa się z 4 części, z których każda tworzy odrębną całość. Część pierwsza: „Toruń miasto Kopernika” (ryc. 49) pokazuje dzieje toruńskiego środowiska, które wydało Mikołaja Kopernika. Na barwnych planszach zobrazowano w układzie chronologicznym najważniejsze wydarzenia decydujące o rozwoju społecznym, ekonomicznym i politycznym miasta do czasów Kopernika; fotogram przedstawiający najstarszy widok Torunia

¹ K. Górski, *Dom Kopernika w Toruniu*, Ochrona Zabytków, nr 1, 1953, s. 56—58.

Ryc. 48. Fragment ekspozycji kopernikowskiej w Palacu Odkryć w Paryżu z 1953 r.
(wg Museum, t. IV, nr 2, 1953)

z epitafium Neissera w kościele N. P. Marii z około 1581 r., plan perspektywiczny Torunia według Meriana oraz fotografie zabytków architektury i dzieł sztuk plastycznych, które kształtowały widzenie i umysłowość Kopernika.

W części drugiej, zatytułowanej „Rodzina, dom, miejsca pracy i twórczości”, również na barwnych i zróżnicowanych kolorystycznie planszach przedstawiono: wykres pokazujący, gdzie przebywała rodzina Kopernika przed osiedleniem się w Toruniu, fotografie dawnych rycin, przedstawiających domniemany dom Kopernika przy ul. Św. Ducha 30 oraz dom właściwy, ze skromną klasycystyczną fasadą przed dokonaniem odkrywek. Bardzo ogólne syntetyczne informacje biograficzne zilustrowano fotokopiami dokumentów (np. wpis na uniwersytet krakowski, dyplom doktorski uzyskany na uniwersytecie w Bolonii) oraz zabytków architektury z miejscowości, w których studiował (Kraków, Rzym) i działał (Lidzbark Warmiński, Olsztyn, Frombork). W gablotach wystawiono reprodukcje dokumentów związanych z rodziną Kopernika, których oryginały znajdują się w Wojewódzkim Archiwum Państwowym — Oddział w Toruniu.

Poprzez korytarz i klatkę schodową z fotografiami instytucji toruńskich, nazwanych imieniem genialnego astronoma, przechodzi się do sali na I piętrze, poświęconej „Dziełu Kopernika”, w której starano się wyeksponować osobowość Mikołaja Kopernika jako wielkiego humanisty — człowieka Renesansu, o wszechstronnych zainteresowaniach, które znalazły odbicie w jego rozległej działalności naukowej i społecznej. Rozmieszczone w gablotach kilkakrotne wznowienia dzieła *De revolutionibus orbium coelestium* (Norymberga 1543, Bazylea 1566, Amsterdam 1617, Toruń 1873, Warszawa 1953) mówią o rozprzestrzenianiu się teorii twórcy systemu heliocentrycznego. Litografia przedstawiająca Kopernika wykładającego w Rzymie świadczy zaś o pracy pedagogicznej wielkiego odkrywcy. Fotokopia własnoręcznie pisanej recepty przypomina o skutecznie niesionej pomocy lekarskiej dla ludności Warmii, a *Traktat o monecie* — o zainteresowaniach problemami społeczno-eko-

Ryc. 49. Dom Kopernika, fragment ekspozycji: Toruń — miasto Kopernika (1960 r.).

Fot. A. Jarmolowicz

onomicznymi. Opracowana zaś wspólnie z przyjacielem, Bernardem Wapowskim, mapa stanowi jedno z najstarszych dzieł kartograficznych geografii polskiej. Gabloty z książkami oraz plansze z tekstem i fotokopiami (wykonane w tonach szaroniebieskich) uzupełniają następujące przedmioty: gipsowe popiersie, globus z XVII w., kątownice i cyrkle z XVII i XVIII w. oraz modele i rysunki przyrządów astronomicznych, którymi posługiwał się Kopernik.

Czwarte i ostatnie pomieszczenie jest poświęcone kultowi M. Kopernika: wystawiono tu podobizny i dzieła Jana Brożka, Jana Śniadeckiego, Ignacego Polkowskiego, Adolfa Prove, Aleksandra Birkenmajera — badaczy, którzy zajmowali się jego życiem i dorobkiem naukowym, a ponadto współczesne opracowania popularnonaukowe. Niewątpliwie na największą uwagę w tej sali zasługuje portret Mikołaja Kopernika (ryc. 45) z pierwszej ćwierci XVI w. (depozyt I Liceum Ogólnokształcącego im. Kopernika), który — jak wykazały ostatnio badania, przeprowadzone przez doc. Leonarda Torwirta — był malowany prawdopodobnie z natury, oraz zespół wizerunków (od XVI w. do czasów najnowszych) wykonanych różnymi technikami graficznymi.

Z powyższej charakterystyki wynika, że mając do dyspozycji przy opracowywaniu scenariusza bardzo skromne i niekompletne „tworzywo muzealne”, położono szczególny akcent na dydaktyczny charakter wystawy, ograniczając jej zakres do uwzględnienia tylko niektórych zagadnień związanych z życiem i twórczością Kopernika.

Zastosowanie matowych igielitowych zasłon oraz wkomponowanie we wnętrze zabytków rzemiosła artystycznego z XV—XVI w. (skrzynia, misa chrzcielna, krzesła nożycowe, rzeźbiony fragment klatki schodowej, kołatka), stanowiących niegdyś wyposażenie kamienic mieszczańskich, jak i zróżnicowanie kolorystyczne ścian i plansz miało na celu wytworzenie intymnego i zacisznego nastroju domowego, ułatwiającego właściwą percepcję.

O potrzebie istnienia tego typu wystawy stałej w naszym mieście, przypominającej o tym,

że wielki „tytan Odrodzenia” jest częścią Torunia, przez który przepływa tysiące turystów i młodzieży, świadczy stosunkowo duża frekwencja (ponad 40 000, w tym 70% młodzieży w ciągu 8 miesięcy: 5. VI. 1960 — 1. VIII. 1961, z 6-miesięczną przerwą na uzupełnienie prac tynkarsko-malarskich. Wskazuje to na konieczność uzupełnienia i rozszerzenia, wystawy, a chyba i powiązania ze współczesnymi osiągnięciami astronomii i kosmonautyki.

Wielki „tytan Odrodzenia” jest częścią Torunia, przez który przepływa tysiące turystów i młodzieży, świadczy stosunkowo duża frekwencja (ponad 40 000, w tym 70% młodzieży w ciągu 8 miesięcy: 5. VI. 1960 — 1. VIII. 1961, z 6-miesięczną przerwą na uzupełnienie prac tynkarsko-malarskich. Wskazuje to na konieczność uzupełnienia i rozszerzenia, wystawy, a chyba i powiązania ze współczesnymi osiągnięciami astronomii i kosmonautyki.